

Den vanskelige historien – igjen

av Bjørn Tore Rosendahl, undervisningsleder ved Stiftelsen Arkivet

Onsdag 10. oktober vedtok Utenrikskomiteen i Representantenes hus å omtale massakrene i årene 1915-17 som folkemord. Dette har satt sinnene i kok i Tyrkia og har blant annet ført til en diplomatisk krise mellom landene, med uante følger for blant annet USAs videre okkupasjon av Irak. Det er ikke bare mellom USA og Tyrkia at dette nær 100 år gamle folkemordet, som de fleste uavhengige forskere klassifiserer det som, skaper strid. Ikke minst bidrar denne gamle historien til å hindre en normalisering mellom nabolandene Tyrkia og Armenia.

Norsk UD sin kommentar til det amerikanske folkemordvedtaket var at dette skjedde for så lenge siden og at det derfor ikke er hensiktsmessig mht. fred og forsoning å gå inn i det spørsmålet. Man kan spørre seg om det er Norges fred med Tyrkia UD først og fremst har i tankene. I norsk utenrikspolitikk har det alltid vært lettere å kritisere land som ligger langt unna, gjerne med liten økonomisk og politisk betydning for Norge. Like interessant er det å spørre hvor langt tilbake i tid norske myndigheter mener det er relevant å mene noe om hva som egentlig skjedde av overgrep og folkemord – eller om dette mer er situasjonsbetinget basert på "hensiktsmessighetsprinsippet" som står i glass og ramme på Victoria Terrasse.

Men man kan også forstå norske myndigheters manglende interesse av å gå inn å mene noe om gamle kriger og konflikter. Det blir ofte en komplisert øvelse å forholde seg til historien. Når det gjelder det armenske folkemordet, kan rollefordelingen mellom overgriper og offer synes tydelig. I Estland fikk vi tidligere i år et annet eksempel der historien førte til diplomatisk krise mellom to land, men hvor offer- og overgriperrollen griper mer inn i hverandre. Der ble det bestemt å fjerne et seier-/gravmonument til minne om falne soldater fra Den røde armé som beseiret Nazi-Tyskland under 2. verdenskrig. For Estland er Sovjetunionens seier under denne krigen begynnelsen på en over 50 år lang okkupasjon. Blant etniske estere anses derfor statuen som et symbol på sovjetisk undertrykkelse og markeringen av overgangen til sovjetisk okkupasjon. Men for russere oppfattes det svært provoserende at noen vil fjerne et monument over innsatsen i den store fedrelandskrigen som kostet over 20 millioner menneskeliv i daværende Sovjetunionen. Når ulike ofre for krig og konflikt har kryssende interesser, er ofte følelsene sterke og tendensen til svart-hvitt-tenkning stor. Men enda større er behovet for dialog mellom de involverte, og at lidelsene og ugjerningene som ble utført ikke blir fortiet.

Hvordan forholder vi oss selv til vår egen krigshistorie? Og hvordan *bør* vi forholde oss til den? Dette er spørsmål man som nordmann kan spørre seg. Her i Agder besøker de aller fleste ungdomsskoleelever Gestapo-kjelleren til Stiftelsen Arkivet, hvor de lærer om nazistenes bruk av tortur under "vår" krig. Dette skjer med en klar formening om at kunnskap om fortiden er viktig for å forstå samtiden og forme framtiden. Kunnskap om 2. verdenskrig er av spesiell betydning, siden denne konflikten ga menneskene en dyrekjøpt lærdom i hvordan totalitære ideologier og forakt for menneskeverd og demokrati kan føre til krig og ødeleggelse. Så er det også et håp for Stiftelsen Arkivet sin del at lærdommene fra de "Store historiene" om krigen kan gi retning og perspektiv på hvordan vi skal - og ikke skal - behandle våre medmennesker i vårt eget nærmiljø.

For å ha et bevisst forhold til formidling av egen historie, er det er også viktig å lære hvordan andre land forholder seg til historien. Derfor forsker Stiftelsen Arkivet på hva slags instrumentell verdi historiefortelling kan ha i et krigstraumet ungt demokrati som Kambodsja, der rettsaken mot de gjenlevende lederne fra Røde Khmer-tiden vil tvinge fram igjen gamle og vonde hendelser fra historien. Sør-Afrika er et annet land vi kan lære av. Derfor har skoleelever nå en mulighet til å møte en tidligere Robben Island-fange som kan fortelle sin historie på skolen eller i Gestapo-kjelleren på Arkivet. Sør-Afrikas forsoningsarbeid har imponert en hel verden. Og kanskje kan det også være slik at en som har sittet sammen med Nelson Mandela på Robben Island kan gi norske ungdommer nye (og bedre) tanker om hvordan konflikter i deres hverdag kan løses?

Det kan synes som om de to landene Stiftelsen Arkivet har valgt å samarbeide spesielt med har valgt motsatt strategi mht. hvordan forholde seg til historien. Kambodsja med sin rettssak mot Pol Pots medsammensvorne og Sør-Afrika med sin sannhetskommisjon, ledet av Desmond Tutu, hvor ingen skulle dømmes så lenge man berettet om sine overgrep. Men ser man litt annerledes på det, er de to landenes veier ikke så ulike. Tutus kommisjon hadde altså sannhet til fornavn. Den viktigste aktøren fram mot rettsoppgjør i Kambodsja er dokumentasjonssenteret DC-CAM. Dets slagord er "Searching for the Truth" - ikke straff eller hevn. Så søken etter det vanskelige ordet sannhet er det som forener disse to strategiene – i motsetning til strategien om at tiden leger alle sår og at man bør bare prøve å glemme det som har skjedd.

Det som har skjedd – historien – vil alltid ligge der og forme de beslutningene vi tar som mennesker, både på det mellommenneskelige planet og i storpolitikken. Dermed blir det viktig hvilke historier som blir fortalt og hvordan. Når det gjelder våre og andres kriger bør man reflektere rundt hvorfor det ble og blir krig – og ikke minst hva en krig innebærer av lidelser for enkeltmennesker. Det bør ikke være slik at hver generasjon skal oppleve krig og grusomheter for å lære at dette ikke skal skje igjen – "neveragain" som slagordet er å lese så altfor mange steder.